

Razvoj i okoliš u Hrvatskoj Procjena stanja i očekivanje

Ivan Cifrić

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

Provedeno je empirijsko istraživanje (jesen 1994) različitih socioprofesionalnih grupa (682 ispitanika) na prostoru Osijeka, Rijeke, Splita i Zagreba o stanju na »područjima«: »politike«, »gospodarstva«, »znanosti i tehnologije«, »zaštite okoliša«, »kvalitete života«, »obrazovanja«, »kulture i umjetnosti« te »međunarodnih odnosa«.

Između 19% i 36% ispitanika, ovisno o »području«, smatra da se stanje za deset godina neće promijeniti. Preko 50% ispitanika smatra da će stanje biti »bolje« ili »znatno bolje«. Poboljšanje stanja razmjerno više očekuju »muškarci«, »vjernici«, »politički simpatizeri«, »zeleni« te ispitanici iz »državnih ustanova«, »znanosti«, »obrazovanja«, starosti između 46 i 55 godina, te oni koji žive »nadprosječno« ili »mnogo bolje od drugih«.

Bez obzira na prihvaćanje razvojnog »modela« (»tržišni«, »statistički« ili »socijalno-tržišni«), ispitanici se ne razlikuju značajno u očekivanju stanja u zaštiti okoliša u idućih deset godina. Pa ipak, znatno veći postotak pristaša tržišnog »modela« očekuje pogoršanje stanja u zaštiti okoliša za deset godina.

Većina ispitanika današnje ekološke probleme smatra urgentnim/veoma zabrinjavajućim, ali isto tako u idućih deset godina ne očekuje poboljšanje već pogoršanje stanja. Više je optimizma u očekivanju od razvoja, a više pesimizma u očekivanju poboljšanja ekoloških prilika.

Opći zaključak glasi: optimizam uz upozorenje.

Ključne riječi: Hrvatska, razvoj, tranzicija, zaštita okoliša

1. KONTEKST PROMJENA

Za razliku od predmodernog, moderno industrijsko društvo je dinamičko društvo koje obilježavaju ne samo unutrašnje strukturne promjene već i civilizacijske promjene. One pokazuju sve veću disproporciju između razvijenih i nerazvijenih zemalja, između razvijenog (tehnološkog) »centra« i »ekološke periferije«, ali i sve veće probleme u odnosu prema prirodnim resursima. Problem razvoja, u posljednjem desetljeću formuliranog kao »održivi razvoj« (WCED, 1987; FEE, 1995), postao je središnje pitanje razvijenih zemalja, koje se u svojim strategijama sve više orijentiraju na vlastite probleme. U tom kontekstu su problemi nerazvijenih zemalja sve teži (Lipietz, 1993) a njihove perspektive, s obzirom na porast zaduženosti (Altvater, 1992:13) i djelovanje međunarodnih monetarnih i ekoloških režima, sve ovisnije o razvijenim zemljama.

S problemima razvoja susreću se osobito zemlje u tranziciji (transformaciji) ili, kako ih još nazivaju, društva zakašnjele modernizacije, postsocijalistička društva itd. Promjene u ovim zemljama (Deppe, 1991; Bayer, 1993) odvijaju se u znaku odbacivanja vrijednosti socijalizma kao društvenog sustava, osobito jednopartijskog političkog

sustava, pa su i delegitimirane neke »vrhovne« vrijednosti tih društava, kao što je »egalitarizam«, »državno-kolektivno vlasništvo« itd., a prihvaćanja industrijsko-kapitalističkog društva i njegovih vrijednosti (»kompeticija«, »osobni interesi«, »tržište«, »višestranački sustav« itd.) kao uzora razvoja. S tom promjenom došlo je i do objektivno povećanih potreba za vrijednostima zaštite prirode i okoliša (Guidelines, 1994).

Svaka od zemalja tranzicije nosi specifični pečat promjena, kao što je to slučaj i s Hrvatskom, za koju je danas karakteristično i stanje ni-rata-ni-mira, uz pogoršanje uvjeta življenja najvećeg dijela stanovništva. Unatoč takvim prilikama, pitanje razvoja (modernizacije) dominantno je pitanje perspektiva hrvatskog društva. Modernizacija je po mnogim autorima ključna kategorija razvoja, koja obuhvaća s jedne strane probleme demokratizacije društva – modernizacija socijalnih i političkih institucija, a s druge strane probleme tehnološke modernizacije – osobito u području (organizacije) proizvodnje i informatizacije društva.

Razvojne perspektive ne ovise samo o objektivnim – egzogenim – promjenama već i o vrijednosnom konsenzusu – endogenim promjenama – koji osigurava ostvarivanje neke razvojne paradigme. Sadašnja razvojna paradigma može se definirati kao paradigma zapadnoindustrijskog tržišnog društva pluralističke demokracije. Stoga je veoma važno kako se »doživljavaju« pitanja razvoja i perspektive okoliša: očekuju li se značajne promjene u pojedinim »područjima« gospodarskog i kulturnog života s optimizmom ili s izvjesnom skepsom? S tim u svezi mogu se formulirati dvije teze. Prva polazi od objektivnih poteškoća i pretpostavlja kod nekih izvjestan oprez i sumnju u brzi boljitak i prosperitet, a druga polazi od činjenice da se baš zbog teškog postojećeg stanja ali promjena socijalnog i političkog sustava mogu očekivati brze promjene, i to na bolje. U kontekstu ovih dviju teza izložiti ćemo rezultate našeg empirijskog istraživanja.¹

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

U jesen 1994. godine provedeno je empirijsko istraživanje o različitim aspektima razvoja Hrvatske.² Cilj nam je bio utvrditi što misle pripadnici različitih socioprofesionalnih grupa:

(a) o perspektivama razvoja Hrvatske te postoje li među njima značajne razlike u toj procjeni. Razvoj smo definirali kao stanje u osam područja društvenog života, i to: »političko«, »gospodarsko«, »znanstveno i tehnološko«, »zaštita okoliša«, »kvaliteta života«, »obrazovanje«, »kultura i umjetnost« i »međunarodni odnosi«. Za svako ovo područje ispitanici su trebali procijeniti kakvo će biti stanje za deset godina, jednim od ponuđenih odgovora: »mnogo lošije nego danas« (1), »lošije nego danas« (2), »manje-više isto kao i danas« (3), »bolje nego danas« (4) te »mnogo bolje nego danas« (5).

(b) o urgentnosti jedanaest područje ekoloških problema (1) danas i (2) kako ih procjenjuju za deset godina. Značajnost ekoloških problema danas procjenjivana je

1 Pitanje je glasilo: »Društveni razvoj najčešće se ne odvija jednako brzo na svim područjima društvenog života. Kakva će, prema Vašem mišljenju, biti situacija u niže navedenim područjima društvenog života u Hrvatskoj za deset godina?«

2 Istraživanje je provedeno u Zavodu za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u okviru projekta »Socijalnoekološki aspekti razvoja Hrvatske« (5-06-049).

na skali od pet stupnjeva »vrlo malo«, »malo«, »osrednje«, »mnogo« i »vrlo mnogo«, a za procjenu stanja za deset godina na skali »mnogo lošije«, »lošije«, »nepromijenjeno«, »bolje« i »mnogo bolje«.

Istraživanje je provedeno na području četiriju regionalnih sredina: Zagreb, Split, Osijek i Rijeka na ukupno 700 ispitanika, od čega su 682 anketna upitnika ušla u obradu. Primijenjen je kvotni uzorak, a tvorile su ga sljedeće grupe: »zeleni« (116), »državne ustanove« (99), »znanost« (71), »obrazovanje« (116), »kultura i umjetnost« (79), »novinari« (105) te »gospodarstvenici« (96).

U statističkoj obradi rezultata korištena je analiza varijance, χ^2 -test te Kruskal-Wallisova neparametrijska analiza varijance.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Dobiveni rezultati (Tablica 1) pokazuju nekoliko karakterističnih obilježja procjene situacije na pojedinim područjima društvenog života i društva u cjelini.

1. Optimizam. Najveći broj ispitanika optimistički gleda na stanje u pojedinim područjima za deset godina. Preko 70% ispitanika procjenjuje da će stanje u »političkom« i »gospodarskom« području te »kvaliteti života« i »međunarodnim odnosima« biti »bolje« ili »mnogo bolje nego danas«; između 50% i 70% ispitanika smatra da će tako biti i u »znanstvenom i tehnološkom razvoju«, »zaštiti okoliša«, »obrazovanju« te u »kulturi i umjetnosti«. Najmanje je izrazitih optimista u procjeni stanja u »kulturi i umjetnosti« i »obrazovanju«.

2. Suzdržljivi. Postotak suzdržljivih kreće se od 19% do čak 36%. Najviše suzdržanih, tj. onih koji smatraju da će stanje biti »manje-više kao i danas«, odnosi se na područje »kulture i umjetnosti« (36.2%), »obrazovanje« (29.05) te »znanstveni i tehnološki razvoj« (27.6%), a najmanje na »gospodarstvo«, »politički život« i »kvalitetu života«.

3. Pesimisti. Vrlo je mali postotak izrazitih pesimista (između 1% u »gospodarstvu« i 3.2% u »zaštiti okoliša«) tj. onih koji smatraju da će stanje biti »mnogo lošije nego danas«. Najviše je pesimista za područja »zaštite okoliša« (15%), »obrazovanja« (14%) te »znanosti i tehnologije« (10%).

Tablica 1 – Procjena stanja za deset godina

PODRUČJA	Mnogo lošija	Lošija	Ista kao danas	Bolja	Mnogo bolja
1. Politika	1.2	2.2	21.9	60.8	13.9
2. Gospodarstvo	1.0	6.0	19.0	62.1	11.8
3. Znanstveni i tehnološki razvoj	2.5	8.4	27.6	50.2	11.2
4. Zaštita okoliša	3.2	11.8	25.8	47.9	11.2
5. Kvaliteta života	2.8	6.6	20.1	58.5	12.0
6. Obrazovanje	2.5	11.5	29.0	48.6	8.4
7. Kultura i umjetnost	2.7	6.9	36.2	45.2	9.0
8. Međunarodni odnosi	1.9	1.8	26.1	55.4	14.8

4. PODRUČJA RAZVOJA I SOCIODEMOGRAFSKA OBILJEŽJA

U daljnjoj analizi zanima nas postoje li na ispitivanim područjima razvoja statistički značajne razlike između ispitanika s obzirom na neka njihova obilježja. Tamo gdje se utvrdi da su razlike značajne, pokazat ćemo (a) koji su ispitanici relativno skloniji očekivanju poboljšanja stanja u odnosu na današnje i (b) između kojih su skupina (unutar nekog obilježja) najveće statistički značajne razlike. Pregled rezultata po pojedinim obilježjima dan je u *Tablici 2*.

Tablica 2 – Sociodemografska obilježja i procjena razvoja za deset godina

PODRUČJA	Spol t	Dob F	Vjera F	Standard F	Stranke F	Grupe F
1		5.761**	7.816**	5.271**	4.017*	2.898*
2		2.856	9.163**	6.637**	3.097	
3			10.737**	4.120*	5.328*	
4		2.515	7.747**	3.908*		3.471*
5			15.190**	3.403**	3.172	
6	4.931		16.555**	8.054**	3.715	
7			14.043**	6.127**	4.546*	
8		2.579	9.880**	6.389**	5.288*	2.184

($P < 0.05$; * = $P < 0.01$; ** = $P < 0.001$)

1. Između muškaraca i žena statistički značajne su razlike utvrđene samo u očekivanju promjena u »obrazovanju« (kvaliteti obrazovanja, osuvremenjivanju programa, dostupnosti obrazovanja različitim društvenim slojevima itd). Muškarci za deset godina očekuju relativno veće pozitivne promjene i poboljšanje stanja od današnjeg. Identičan rezultat dobili smo i po Kolmogorov–Smirnovu testu ($Z = 1.753$, $P = 0.004$).

2. S obzirom na starosne skupine ispitanika, statistički značajne razlike u percepciji stanja razvijenosti pokazale su se na četiri procjenjivana područja: »političkom«, »gospodarskom«, »zaštiti okoliša« i »međunarodnim odnosima«. U područjima »politike«, »gospodarstva« i »međunarodnih odnosa« boljoj situaciji su razmjerno naklonjeniji ispitanici između 46 i 55 godina, a u »zaštiti okoliša« ispitanici stariji od 56 godina. (Test razlika među skupinama pokazao je da su značajne razlike između skupine ispitanika u dobi od 46 do 55 godina i između skupina ispitanika u dobi do 25 godina i 26 do 35 godina.) Slične rezultate dobili smo i po Kruskal–Wallisovu testu za područja »politike« ($\chi^2 = 25.504$, $P < 0.000$), »gospodarstva« ($\chi^2 = 12.894$, $P < 0.011$) i »međunarodnih odnosa« ($\chi^2 = 13.247$, $P < 0.010$). Prema ovom testu nije se pokazala statistički značajna razlika ispitanika u procjeni stanja u »zaštiti okoliša«, ali se pokazala u procjeni stanja u »obrazovanju« ($\chi^2 = 10.085$, $P < 0.039$).

Za obilježje »dob« karakteristično je da razmjerno veće promjene (poboljšanje stanja) očekuju ispitanici stariji od 56 godina, a razmjerno najmanje ispitanici starijih skupina do 35 godina. Smatramo da je ova činjenica ozbiljno upozorenje društvu o stanju u kojemu se nalaze mladi – najvitalniji dio naše populacije. (Da podsjetimo, u našem je uzorku bilo 91% ispitanika s višom i visokom spremom.) Iako iz ovih rezultata

ne možemo neposredno zaključivati o generacijskom »optimizmu« i »pesimizmu«, možemo u svakom slučaju postaviti pitanje uzroka ovakvim razlikama u odnosu prema bliskoj budućnosti i perspektivama. Mišljenja smo da ovaj nalaz traži dodatne provjere uz hipotezu da su »srednje« i »starije« generacije optimističnije nego »mlađe« glede perspektiva razvoja ispitivanih područja. Razlozi tome mogu, među inima, biti i u činjenici da su »srednje« i »starije« generacije danas glavni nosioci privrednih i političkih aktivnosti, da su stoga odgovornije za stanje i perspektive razvoja i da ih zato tako procjenjuju. Nasuprot tome, velik broj mladih je nezaposlen, bez kapitala za samostalni početak i bez dovoljno »uvjerljivih« jamstava za zadovoljavanje jedne od temeljnih potreba – zaposlenja, koje im može otvoriti perspektive.

3. Različiti odnos ispitanika prema vjeri (religiji) pokazao se značajnim u procjeni (očekivanju) stanja razvoja za deset godina na svih osam područja. Statistička značajnost potvrđena je i spomenutim Kruskal-Wallisovim testom: $P < 0.000$. Rezultati pokazuju da su »vjernici« (»uvjereni vjernici« i »vjernici, ali...«) razmjerno skloniji očekivanju poboljšanja stanja na svim područjima razvoja za deset godina nego oni koji »nisu vjernici« – »ne-vjernici« (»nisam vjernik, ali...« i »uvjereni sam protivnik vjere i crkve«). »Vjernici«, osobito »uvjereni vjernici« veći su optimisti od ostalih skupina ispitanika.

Testovi razlika između skupina pokazuju da se u procjeni (očekivanju) stanja za deset godina u svakom području izdvajaju skupine sa značajnim međusobnim razlikama.

Tako se u procjeni stanja »političkog života« prepoznaju dvije relacijske skupine. Prva je značajna razlika između »uvjerenih vjernika« i onih koji »nisu vjernici, ali...«, a druga između »uvjerenih protivnika vjere i crkve« i ostalih skupina.

U području »gospodarstva« parovi značajnih razlika jesu: »uvjereni vjernici« – »uvjereni protivnici«; »uvjereni vjernici« – »vjernici, ali...«; »vjernici, ali...« – »nisu vjernici, ali...«.

U »znanstvenom i tehnološkom razvoju« izdvajaju se parovi značajnih međusobnih razlika: »uvjereni vjernici«, »vjernici, ali...« – »uvjereni protivnici«; »uvjereni vjernici«, »vjernici, ali...« – »nisu vjernici, ali...«.

U procjeni i očekivanju »kvalitete života« značajno se razlikuju: »uvjereni protivnici vjere« – »vjernici, ali...« i »uvjereni vjernici«; »nisu vjernici, ali...« – »vjernici, ali...« i »uvjereni vjernici«.

U procjeni stanja u području »obrazovanja« značajno se razlikuju skupine: »uvjereni protivnici« – ostale skupine; »nisu vjernici, ali...« – »vjernici, ali...«, »uvjereni vjernici«.

U području »kulture i umjetnosti« značajno se razlikuju skupine: »uvjereni protivnici vjere« – ostale skupine; »nisu vjernici, ali...« – »vjernici, ali...«, »uvjereni vjernici«.

U procjeni stanja u »međunarodnim odnosima« značajno se razlikuju »uvjereni protivnici vjere« – »vjernici, ali...« i »uvjereni vjernici«; »nisu vjernici, ali...« – »vjernici, ali...« i »uvjereni vjernici«.

4. Postoje i razlike u očekivanjima razvoja (stanja) u pojedinim područjima i procijenjenom standardu života domaćinstava (obitelji). U svim područjima utvrđene su statistički značajne razlike između procjene standarda i procjene (očekivanja) stanja za deset godina.

Razmjerno najniža očekivanja u svim područjima razvoja imaju ispitanici koji procjenjuju da njihova obitelj živi »ispodprosječno«, a najviša očekivanja imaju ispitanici koji procjenjuju život obitelji kao »mnogo bolje od drugih« ili »nadprosječno«. Možemo reći da je životni standard neposredno povezan s očekivanjima od razvoja za deset godina, i to tako da su optimističniji oni koji u odnosu na druge žive bolje.

Interesantno je spomenuti i podatak da u svim područjima (osim u međunarodnim odnosima) bilježimo razmjerno veći optimizam skupine ispitanika koji smatraju da »žive daleko lošije od drugih« od skupine ispitanika koji smatraju da žive »ispodprosječno«. Možda oni koji danas žive »daleko lošije od drugih« i koji su možda na rubu preživljavanja imaju mnogo više nade u poboljšanje stanja, jer im je možda nada jedino sredstvo ne samo osobne utjehe nego i optimizma.

Kruskal-Wallisov test daje iste rezultate glede statističkih značajnosti razlika po područjima. Test razlika među skupinama pokazuje da se najčešće pojavljuju značajne razlike (u procjeni stanja u pojedinim područjima) između skupina »živim ispodprosječno« i »živim mnogo bolje od drugih«.

5. S obzirom na odnos prema političkim strankama, statistički značajne razlike utvrđene su u sedam područja. Jedino se u procjeni stanja u »zaštiti okoliša« ispitanici značajno ne razlikuju s obzirom na to jesu li »članovi« neke stranke, »simpatizeri« neke stranke ili »nezainteresirani«. »Članovi« relativno više očekuju poboljšanje stanja za deset godina jedino u dva područja: u području »znanstvenog i tehnološkog razvoja« i »zaštiti okoliša« (gdje razlike nisu statistički značajne). U svim drugim područjima razmjerno veća poboljšanja stanja za deset godina očekuju »simpatizeri«. Ovdje nam je teško reći razlog tome. Može se pretpostaviti da između stranaka u Hrvatskoj ne postoje značajna odstupanja u gledanju na razvoj, pa niti u naših ispitanika. Nije nam poznata stranačka pripadnost ispitanika da bismo argumentiranije rekli radi li se radi o utjecaju stranačke politike ili ne.

6. Socioprofesionalne grupe se statistički značajno razlikuju samo u očekivanjima u tri područja: »političkom«, »zaštiti okoliša« i »međunarodnim odnosima«. (Osim za područje »međunarodni odnosi« rezultat je identičan i po Kruskal-Wallisovu testu.)

U »političkom« području razmjerno najveće poboljšanje stanja za deset godina očekuju ispitanici iz »državnih ustanova«, »znanosti« i »obrazovanja, a najmanje ispitanici iz »kulture i umjetnosti« te »novinari«. Značajne razlike između parova skupina jesu između ispitanika iz »državnih ustanova« i ispitanika iz »kulture i umjetnosti«.

Poboljšanje stanja u »zaštiti okoliša« razmjerno najviše očekuju ispitanici iz skupine »zeleni« i »državnih ustanova«, a najmanje ispitanici iz »obrazovanja«. Za područje »zaštite okoliša« utvrđene su značajne razlike između skupina »zeleni« i »državne ustanove«, s jedne, te onih iz »kulture i umjetnosti«, s druge strane.

Poboljšanje stanja u »međunarodnim odnosima« razmjerno najviše očekuju ispitanici iz »državnih ustanova«, »zeleni« i iz »znanosti«. (U »međunarodnim odnosima« test razlika grupa nije utvrdio parove skupina sa značajnim razlikama kao u području »politike« i »zaštite okoliša«.)

7. Ovdje treba napomenuti i još jednu činjenicu, a ta je da se u dva obilježja, »obrazovanje« i »regionalna pripadnost«, nisu pokazale statistički značajne razlike niti na jednom od procjenjivanih područja. Obrazloženje za »obrazovanje« je u tome što je većina ispitanika u uzorku bila višeg i visokog obrazovanja, pa se razlike nisu mogle

pokazati značajnim. Što se tiče »regionalne pripadnosti«, obrazloženje može biti vrlo jednostavno: regionalne razlike su razmjerno male pa i ne djeluju na formiranje takvih mišljenja i očekivanja od razvoja pojedinih (ispitivanih) područja koja bi bila međusobno statistički značajna.

5. ZAŠTITA OKOLIŠA U »MODELIMA« RAZVOJA

Na pitanje koji »model« (koncepcija) razvoja najbolje odgovara području aktivnosti u zaštiti okoliša,³ dobili smo sljedeće odgovore: 2.0% ispitanika smatra da se razvoj treba odvijati »isključivo prema kriterijima tržišta, profita, privatnog vlasništva i konkurencije«; 27.9% smatra da se razvoj u zaštiti okoliša treba odvijati »isključivo prema kriterijima koje određuje i provodi država«, a 71.1% ispitanika smatra da se taj razvoj treba odvijati »isključivo prema kriterijima koji uvažavaju socijalne interese pučanstva i tržišne interese gospodarstva«. Ovi podaci nam govore da je najveći postotak ispitanika za tržišno-socijalni koncept, a najmanji za (čisti) tržišni koncept. Unatoč tome što je riječ »tržište« postala gotovo čarobna formula političara a generalna tržišna orijentacija neupitna, vrlo je mali postotak ispitanika optimirao za takvu orijentaciju u zaštiti okoliša, za razliku od nekih drugih područja društvenih aktivnosti.⁴ Nasuprot tome, socijalno-tržišna koncepcija u zaštiti okoliša visoko je prihvaćena kao i u četiri druga područja (72.4% u kulturi i umjetnosti, 78% u mirovinskom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti te 80.0% u socijalnoj skrbi).

Testiranjem (χ^2 -testom) značajnosti razlika između obilježja nismo utvrdili statistički značajne razlike po spolu, dobi, obrazovanju, odnosu prema vjeri, procjeni imovnog stanja, odnosu prema političkim strankama ni socioprofesionalnim grupama. Značajne razlike između ispitanika u procjeni adekvatnosti primjene jednog od triju ponuđenih modela za područje zaštite okoliša utvrdili smo jedino prema njihovoj regionalnoj pripadnosti (Zagreb, Split, Osijek, Rijeka).

– za tržišni »model« u zaštiti okoliša izjasnilo se 0.7% ispitanika iz Osijeka, 1.3% iz Zagreba, 2.7% iz Rijeke te 4.4% iz Splita;

– za etatistički »model« u zaštiti okoliša izjasnilo se 18,6% ispitanika iz Splita, 26,5% iz Zagreba, 30,7% iz Osijeka i 37,8% iz Rijeke;

– za tržišno-socijalni »model« u zaštiti okoliša izjasnilo se 59,5% ispitanika iz Rijeke, 68,6% iz Osijeka, 72,2% iz Zagreba te 77,0 iz Splita. Etatistički »model« najmanje prihvaćaju Splitsani, a najviše Riječani. Tržišno-socijalni »model« najviše prihvaćaju Splitsani, a najmanje Riječani.

U procjeni razvoja na području zaštite okoliša (zagađenost, sigurnost različitih postrojenja, nova tehnološka rješenja, učinkovitost nadzora itd.) u odnosu na prihvaćanje jednog od triju »modela« (»tržišnog«, »etatističkog« ili »socijalno-tržišnog«) nismo utvrdili statistički značajne razlike između ispitanika. Bez obzira na to koji »model« preferirali, ispitanici se ne razlikuju značajno u procjeni stanja u zaštiti okoliša

3 Osim područja zaštite okoliša, ispitanici su se izjašnjavali za još deset područja i to: poljoprivreda, industrija, energetika, turizam, znanost i tehnologija, obrazovanje, kultura i umjetnost, socijalna skrb, mirovinsko osiguranje i zdravstvena zaštita.

4 Relativno mali postotak ispitanika izjasnio se i kod mirovinskog osiguranja (2,2%), zdravstvene zaštite (3,1%), socijalne skrbi (1,6%) i obrazovanja (6,1%). Naprotiv, za tržišni »model« u industriji izjasnilo se 51,4%, u turizmu 56,3%, u poljoprivredi 25,9%, u energetici 18,8%, u znanosti i tehnologiji 19,8% te u kulturi i umjetnosti 11,8%.

za idućih deset godina.⁵ Statistički značajne razlike nisu dobivene niti u pokušaju nešto drukčijeg statističkog »organiziranja« dobivenih podataka – u tri umjesto u pet kategorija (*Tablica 3*).

Tablica 3 – Konceptije razvoja i procjena stanja u zaštiti okoliša u idućih deset godina

Stanje za 10 godina	Tržišni	Etastički	Socijalno-tržišni	UKUPNO
lošije, mnogo loš.	30.8	11.4	15.6	14.7
jednako kao danas	7.7	28.1	25.2	25.7
bolje, mnogo bolje	61.5	60.5	59.2	59.6
UKUPNO	100.0	100.0	100.0	100.0
	2.0	28.0	70.0	

$$(\chi^2 = 6.1138, df = 4, P > 0.05)$$

Podaci u tablici pokazuju da se u sva tri »modela« razvoja očekuju poboljšanja stanja – smanjivanja (ili barem ne povećanja) zagađenosti, zakonske regulative, organizacije u zaštiti i nadzoru itd. Za razliku od ispitanika koji prihvaćaju »etastički« ili »socijalno-tržišni« model, a među kojima ih jedna četvrtina ne očekuje promjene u idućih deset godina, zastupnici »tržišnog« razvojnog modela očekuju znatno veće pogoršanje stanja u zaštiti okoliša u idućih deset godina. Čak 30.8% ispitanika ove razvojne orijentacije u Hrvatskoj očekuje da će za deset godina stanje u zaštiti okoliša biti »lošije« ili »mного lošije« nego danas.

6. PERCEPCIJA EKOLOŠKIH PROBLEMA DANAS

6.1. Zagađenost okoliša u zapadnoeuropskim i bivšim socijalističkim zemljama

U našem prvom istraživanju 1986. godine na uzorku zagrebačkih srednjih škola i fakulteta utvrdili smo da 93.2% ispitanika procjenjuje kako se zagađivanje okoliša »zabrinjavajuće povećava« (Cifrić i Čulig, 1987:32). Tada je, prema mišljenju 32.6% mladih, zagađenost okoliša »u našoj zemlji« bila mnogo manja nego u drugim zemljama. Nasuprot toj skupini 56.9% ih se nije složilo, a 10.5% nije imalo određeno mišljenje o spomenutoj tvrdnji, tj. da je »zagađivanje okoliša u našoj zemlji mnogo manje nego u drugim zemljama« (Cifrić i Čulig, 1987:31).

Najveći postotak ispitanika (55.9% odnosno 54.2%) ocjenjuje da je stupanj zagađenosti okoliša u obje skupine zemalja – zapadnoeuropskim i bivšim socijalističkim zemljama – »veći« i »mного veći« nego u Hrvatskoj (*Tablica 4*). Iz toga bi implicitno slijedila teza da ispitanici doživljavaju zagađenost okoliša u Hrvatskoj razmjerno dobrom i prihvatljivom u odnosu na druge zemlje.⁶ Međutim, kako ćemo kasnije pokazati, to ima samo relativno značenje, jer može biti posljedica stereotipnosti

5 Analiza varijance nije utvrdila značajne razlike između triju konceptija ($F=0.8911, P=0.417$) a niti H_i^2 -test ($\chi^2=13.847, df=8, P=.085$).

6 Na »1. kongresu zaštite okoliša. Ekonova 95« rečeno je »da je onečišćenje okoliša u Hrvatskoj manje, kako u odnosu na neposredne susjede tako i u odnosu na većinu zemalja Srednje i Istočne Europe« (Weiss, 1995:17).

mišljenja o ljepotama zemlje, čistom moru itd, a može biti i razmjerno objektivna prosudba na osnovi činjenice da Hrvatska nije toliko industrijalizirana kao neke druge zemlje i da su posljedice industrijskog zagađivanja znatno manje.

Tablica 4 – Procjena zagađenosti okoliša u Hrvatskoj u odnosu na zagađenost u zapadnoeuropskim i bivšim socijalističkim zemljama

Ocjena zagađenosti	Zapadnoeuropske zemlje	Socijalističke zemlje
Manja nego u Hrvatskoj	28.4	5.6
Jednako kao u Hrvatskoj	15.0	38.7
Veća nego u Hrvatskoj	55.9	54.2
Bez odgovora	0.7	1.5
Ukupno	100.0 ($\bar{x}=3.55$)	100.0 ($\bar{x}=3.98$)

Više nego dvostruko veći postotak ispitanika (38.7%) smatra da je stanje u Hrvatskoj »podjednako« kao i u bivšim socijalističkim zemljama, za razliku od iste ocjene za zapadnoeuropske zemlje (15.0%). Istodobno znatno manji postotak (5.6%) ispitanika procjenjuje stanje zagađenosti okoliša u bivšim socijalističkim – u odnosu na zapadnoeuropske zemlje (28.4%) – »manjim« ili »mnogo manjim« nego u Hrvatskoj.

Ovaj podatak može značiti da ispitanici Hrvatsku svrstavaju (po zagađenosti) u skupinu zapadnoeuropskih zemalja, a može pak značiti isticanje boljeg stanja u Hrvatskoj u odnosu na bivše socijalističke zemlje. Ispitanici uglavnom ne raspolažu istinitim podacima o stanju niti u Istočnim niti u Zapadnim zemljama. Štoviše, moglo bi se reći da su im oni dostupniji (barem u nekim slučajevima) u zapadnoeuropskim zemljama zbog mogućnosti praćenja njihova programa preko saltelitskih kanala. Strane TV postaje redovito izvješćuju gledatelje o problemima zagađivanja okoliša pa gledatelji u Hrvatskoj mogu biti razmjerno dobro upoznati sa stanjem (npr. u Njemačkoj), dok se o tim problemima toliko ne govori za Istočne zemlje, za koje je poznato kako u njih problemi zagađivanja za javnost »nisu smjeli postojati« (Nissen, 1992:7). Ima još jedna činjenica koja je mogla utjecati na procjenu kako je stanje okoliša u bivšim socijalističkim zemljama »podjednako« zagađeno kao u Hrvatskoj – slučaj Černobil. On je postao paradigmatičnim, ne samo za zagađenost nego i za opasnosti od NE, za njihovu tehničku nesigurnost u Istočnim zemljama.

Ocjenu 28.4% ispitanika da je zagađenost u zapadnoeuropskim zemljama »manja« nego u Hrvatskoj, kao i ocjenu 5.6% ispitanika da je zagađenost u bivšim socijalističkim zemljama manja nego u Hrvatskoj, možemo objašnjavati i činjenicom kako je ispitanicima poznato da se gotovo dva desetljeća u zapadnim zemljama za zaštitu bore i ekološka udruženja te da se ulažu i znatna sredstva u poboljšanje tehnologije i zaštitu okoliša, što ispitanicima nije poznato za Istočne zemlje.

Kao što procjenu (preko 50% ispitanika) da su zapadnoeuropske i istočnoeuropske zemlje zagađenije od Hrvatske možemo smatrati i nacionalnim stereotipom – nezagađenost Hrvatske, tako i procjenu ostalog dijela ispitanika da je zagađenost u tim zemljama »jednaka« ili »manja« nego u Hrvatskoj možemo smatrati drugim stereotipom o nezagađenosti Istoka i Zapada. Općenito možemo reći da Hrvatska, po mišljenju ispitanika, »stoji bolje« u odnosu na bivše socijalističke a »lošije« u odnosu na

zapadne zemlje. Stanje u obje skupine zemalja uglavnom se procjenjuje »lošijim« ili »jednakim« nego u Hrvatskoj.

Istražujući eventualno postojanje razlika u percepciji između ispitanika, s obzirom na neka njihova sociodemografska obilježja, pokazalo se da obilježja »odnos prema vjeri« i »socioprofesionalne grupe« ne utječu na percepciju odnosa zagađenosti Hrvatske i dviju skupina zemalja. Neka pak obilježja pokazuju značajne razlike (Tablica 5).

Tablica 5 – Značajne razlike u ocjeni zagađenosti

	Spol t	Dob F	Standard F	Stranke F	Regija F
Zapadne	-	-	-	4.625*	-
Komunističke	3.970**	3.768*	3.422*	3.588	4.891

($P < 0.05$; * = $P < 0.01$; ** = $P < 0.001$)

U odnosu na zapadnoeuropske zemlje samo je »odnos prema političkim strankama« pokazao značajne razlike. »Simpatizeri« neke od stranaka rarmjerno više su skloniji procjeni da je zagađenost u zapadnoeuropskim zemljama »veća« i »mnogo veća« nego u Hrvatskoj. Toj su ocjeni najmanje skloni »članovi neke od političkih stranaka«. Multipli test razlike između grupa pokazuje da su najveće razlike između »članova« neke od političkih stranaka, s jedne, i »simpatizera« i »nezainteresiranih«, s druge strane.

U odnosu prema bivšim socijalističkim zemljama, svih pet obilježja pokazuje značajne razlike. Mišljenju da je zagađenost okoliša u tim zemljama veća nego u Hrvatskoj, razmjerno su skloniji muškarci nego žene. Ispitanici preko 56 godin relativno najviše prihvaćaju takvu procjenu u odnosu na sve druge dobne skupine, a osobito u odnosu na najmlađe ispitanike (do 25 godina). Multipli test razlika grupa pokazuje da su najveće značajne razlike između najstarije dobne skupine (preko 56 godina) i ispitanika do 45 godina starosti. Ispitanici koji procjenjuju da žive »natprosječno« i »mnogo bolje od drugih« više su skloni procjeni da je zagađenost u bivšim socijalističkim zemljama veća od one u Hrvatskoj nego ispitanici koji procjenjuju da »žive daleko lošije od drugih«. Test razlika grupa pokazao je da su najveće razlike između skupine ispitanika koji žive »kao i većina drugih« i onih koji žive »natprosječno«. Isto tako »članovi« neke političke stranke procjenjuju stanje zagađenosti u bivšim socijalističkim zemljama gorim od stanja u Hrvatskoj, za razliku od politički »nezainteresiranih«. Najveće značajne razlike su između skupine »simpatizera« i »nezainteresiranih«. U regionalnom pogledu relativno najviše prihvaćaju spomenutu ocjenu ispitanici iz zagrebačke, a najmanje ispitanici iz riječke regije, pri čemu su najveće značajne testirane razlike između skupine ispitanika zagrebačke regije te ispitanika iz riječke i splitske regije.

6.2. Zagađenost okoliša u Hrvatskoj

Da bi se ocijenilo stanje onečišćenja u okolišu, bez obzira na to je li riječ o antropogenim strukturama ili prirodnom okolišu, bilo bi potrebno danas raspolagati pouzdanim podacima i ocjenama stručnjaka iz različitih područja. Za Hrvatsku ne postoji takvo pregledno izvješće o stanju okoliša, iako se u nekim segmentima prati stanje i raspolož

podacima.⁷ Bez obzira na to, za razvojnu problematiku relevantne su i procjene stanovništva o stanju zagađenosti i o pojedinim ekološkim problemima, jer takve procjene aproksimativno pokazuju ne/osjetljivost na probleme ali i pripremaju potencijalnu društvenu reakciju na stanje kao i za promjene. Naime, ovdje polazimo od teze da je javnost u demokratskim društvima relevantan čimbenik u izgrađivanju ekološke politike, ali i u njezinom provođenju. Zato rezultati socioloških istraživanja mogu biti i praktični u ekološkoj i razvojnoj politici Hrvatske.

Ovdje prezentirani rezultati percepcije značajnosti pojedinih problema zagađivanja nisu prvi put istraživani u Hrvatskoj, što omogućuje različite usporedbe. Dosad su u nekoliko priloga objavljeni rezultati provedenih triju istraživanja (Cifrić i Čulig, 1987; Cifrić, 1988; 1989; 1990), kao i njihov komparativni pregled (Bjelac, 1992). Na osnovi dosad dobivenih rezultata možemo reći da su u 1986. godini kao najopasniji za okoliš procijenjeni: »otrovni industrijski otpad«, »zagađivanje rijeka, jezera i mora«, »zagađivanje zraka«, »smeće« /komunalni otpad/ i »nuklearna postrojenja«; u 1988. godini najopasnijim su smatrani: »otrovni industrijski otpad«, »zagađivanje rijeka, jezera i mora«, »zagađivanje zraka«, »zagađivanje živežnih namirnica«, »zagađivanje vode za piće«, »gomilanje smetlišta« i »opasnosti od nuklearnih postrojenja«; u 1992. godini najopasnijim su se smatrani: »otrovni industrijski otpad«, »zagađivanje zraka«, »zagađivanje rijeka, jezera i mora«, »gomilanje smetlišta« te »opasnosti od nuklearnih postrojenja«. U istraživanju 1994. godine popisu problema dodani su neki kao »klimatske promjene« i »umiranje šuma«.

Tablica 6 – Stanje ekoloških problema u Hrvatskoj – danas i za 10 godina

Ekološki problemi	Procjene stanja ekoloških problema u Hrvatskoj							
	Danas				Za deset godina			
	Ma	Os	Mn	\bar{x}	Lo	Ne	Bo	\bar{x}
Zagađenost zraka	15.2	45.5	39.0	3.47	44.1	38.9	16.3	2.43
Opasni otpad	9.2	32.4	57.8	3.97	49.1	30.4	19.8	2.40
Rizici od industrijskih postrojenja	6.7	35.3	57.5	4.01	42.8	33.9	21.8	2.57
Iscrpljivanje prirodnih dobara	9.2	37.8	52.6	3.87	50.6	34.6	14.2	2.26
Zagađenost pitke vode	17.0	40.9	41.6	3.49	46.2	33.7	19.4	2.45
Zagađenost rijeka, jezera, mora	10.9	36.2	52.3	3.83	47.8	31.7	20.1	2.44
Zagađenost hrane	9.4	37.5	52.3	3.86	40.2	35.8	23.2	2.65
Klimatske promjene	28.4	43.1	27.9	2.98	34.8	53.2	7.6	2.38
Umiranje šuma	11.1	32.7	56.0	3.89	51.9	32.4	14.8	2.51
Komunalni otpad	2.9	19.4	77.4	4.69	53.8	23.3	22.3	2.36
Smanjivanje obradivih površina	14.8	40.5	46.4	3.59	47.5	38.1	13.5	2.31

Ma=malo (1+2); Os=osrednje (3); Mn=mного (4+5)

Lo=lošije (1+2); Ne=nepromijenjeno (3); Bo=bolje (4+5).

⁷ Posljednje izvješće koje daje pregled i ocjene stanja za Hrvatsku pripremila je za Konferenciju UN-a o okolišu i razvitku u Rio de Janeiru 1992. godine Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i stambeno-komunalne djelatnosti, pod naslovom »Nacionalni izvještaj o okolišu i razvitku«.

Na pitanje koliko su zabrinjavajući (navedeni) ekološki problemi (kolona »mno- go«), najveći postotak ispitanika smatra da najviše zabrinjavaju ovi problemi: »gomi- lanje komunalnog otpada« (77.4%), »opasnost za prirodni okoliš i zdravlje ljudi od industrijskih i drugih postrojenja« (57.5%) i »gomilanje opasnog otpada – iz industrije, medicine...« (57.8%). Manje od 50% ispitanika zabrinuto je za »klimatske promjene« (27.9%), za »zagađenost zraka« (39.0%) i »zagađenost vode za piće« (41.6%) te »sma- njivanje obradivih površina« (46.4%). Ovakva struktura ocjene zabrinutosti pokazuje da još uvijek vlada uvjerenje kako su nam na raspolaganju razmjerno dobri i očuvani prirodni uvjeti života u okolišu pa to ispitanike najmanje zabrinjava, ali se jasno raspoznaje i implicitan stav da su neposredni proizvodi urbanog načina života i industrijalizacije najakutniji problemi. Prosječne vrijednosti na skalama potvrđuju navedene podatke.

Zanimljivo je u gornjoj tablici da se vrlo visok postotak ispitanika opredijelio za ocjenu »osrednje«. Shvatimo li ovu ocjenu kao stav koji izražava uvjerenje danas najvećeg dijela populacije kako su problemi posljedica razvoja i da su gotovo »nor- malni«, tada ovu ocjenu možemo interpretirati i kao izvjesnu »ravnodušnost« na nastale probleme i adaptiranost u društvenom prirodnom stanju. S iznimkom »gomi- lanja komunalnog otpada«, sve druge probleme kao »osrednje zabrinjavajuće« pri- hvaća između 32% i 45% ispitanika. Je li to normalno? Zašto tako visok postotak ispitanika prihvaća ove probleme bez velikih uzbuđenja? Jedno, razmjerno prihvatlji- vo, kontekstualno objašnjenje leži u usporedbi socijalnog stanja u Hrvatskoj i stanja ekoloških problema. Ratna razaranja antropogenog i prirodnog okoliša uz teške socijalne prilike najvećeg dijela stanovništva doimljuju se mnogo ozbiljnijima i zabrin- javajućima u odnosu na stanje okoliša i probleme koje njegovo zagađivanje predsta- vlja. Ekološki su problemi u kontekstu rada i socijalnih prilika dospjeli u sjenu pozornosti. To nije samo ocjena na temelju ovih rezultata nego i na temelju općih spoznaja koje se dobivaju u svakodnevici života, tretmanu zaštite okoliša i rješavanju problema u praksi.

U analizi procjene koliko su pojedini problemi »zabrinjavajući« zanimalo nas je postoje li razlike, i kakve, između ispitanika s obzirom na sociodemografska obilježja (spol, dob, obrazovanje, odnos prema vjeri, procjena standarda života, odnos prema političkim strankama, regionalna i sociodemografska pripadnost), pa smo koristili analizu varijance, a rezultate prikazali u *Tablici 7*.

1. U procjeni stupnja u kojemu su navedeni ekološki problemi danas »zabrinjava- jući«, statistički se značajno razlikuju (t-test) muškarci od žena (osim na tri varijable). Žene značajno više nego muškarci procjenjuju stanje »zabrinjavajućim«.

2. S obzirom na dob analiza varijance je pokazala postojanje značajnih razlika samo u dvije varijable: »zagađenost hrane« i »klimatske promjene«. Ispitanici iz skupine 36–45 godina relativno su najviše skloni ocjeni da je problem zabrinjavajući, za razliku od ispitanika starijih dobnih skupina. »Klimatske promjene« su relativno najviše zabrinjavajuće za ispitanike iz najmlađe dobne skupine (do 20 godina), a najmanje za starije od 46 godina.

3. Kategorija ispitanika koji žive »daleko lošije od drugih« razmjerno je najmanje sklona procjeni da je svaki od navedenih problema zabrinjavajući. Nasuprot tome, problemi su razmjerno više zabrinjavajući za ispitanike koji žive »ispodprosječno« (var. 5, 6, 9 i 10). Ispitanici koji žive »kao i većina drugih« relativno najviše procjenjuju

zabrinjavajućima probleme »zagađivanje zraka« i »klimatske promjene«, dok ispitanici s najvišim standardom (»žive mnogo bolje od drugih«) relativno najviše procjenjuju zabrinjavajućim »gomilanje opasnog otpada«. Na nekim su varijablama testom razlika grupa utvrđene i značajne razlike između pojedinih skupina.

– u procjeni »zagađivanja zraka« najveće su razlike između skupina: »živimo natprosječno« te skupina »živim kao i većina drugih« i »živimo ispodprosječno«;

– u procjeni »gomilanja opasnog otpada« najveće su razlike između skupine koja živi »natprosječno« i »mnogo bolje od drugih«;

– u procjeni »zagađenosti rijeka, jezera i mora« najveće su relativne razlike između onih koji žive »natprosječno« i onih koji žive »ispodprosječno« i »kao i većina drugih«;

– u procjeni »klimatskih promjena« značajno se razlikuju oni koji žive »daleko lošije od drugih« i oni koji žive »kao i većina drugih«;

– u procjeni »umiranja šuma« značajno se razlikuju skupine ispitanika koji žive »ispodprosječno« i »natprosječno«;

– u procjeni »smanjivanja obradivih površina« značajno se razlikuje u odnosu na sve ostale skupine ona skupina koja živi »daleko lošije od drugih«.

Tablica 7 – Značajnost ekoloških problema danas (analiza varijance)

Broj varijable	Spol t	Dob F	Standard F	Političke stranke F	Regija F	Grupe F
1	-3.30**		3.017*	3.684	15.257**	2.888*
2	-3.47**		2.806			6.903**
3	-2.70*				5.995**	3.153*
4	-2.33				6.089**	2.224
5			2.618	5.339*	6.618**	3.607**
6	-2.10		4.013*	2.888	4.961*	2.749*
7		2.758				
8	-3.68**	2.495	2.799		5.427**	3.103*
9			3.003*		25.663**	2.747*
10	-4.38**		5.019**			3.473*
11	-2.65*				4.597*	4.533*

($P < 0.05$; * = $P < 0.01$; ** = $P < 0.001$)

4. Obilježje »odnos prema političkim strankama« pokazalo se značajnim u procjeni samo triju problema: »zagađenost zraka«, »zagađenost vode za piće« i »zagađenost rijeka, jezera i mora«. Procjeni da su problemi »zabrinjavajući« relativno su najskloniji ispitanici iz kategorije »nezainteresirani«, a najmanje su tome skloni »članovi« neke od političkih stranaka.

Najveće značajne razlike pokazale su se u prvoj i trećoj varijabli između »nezainteresiranih« i »simpatizera« neke od političkih stranaka, a u procjeni »zagađenosti vode za piće« između »članova« i »nezainteresiranih«.

5. S obzirom na regionalnu pripadnost, relativno su najskloniji probleme procjenjivati »zabrinjavajućima« ispitanici iz splitskog područja, a najmanje su tome skloni ispitanici iz osječkog područja. Možda je ratna zbilja i stanje okoliša u tom području utjecalo na snižavanje kriterija procjenjivanja ekoloških problema u odnosu na neka druga regionalna središta. Osim toga »Osječane« najviše zabrinjava problem »smanjivanja obradivih površina«, »Riječane« »zagađenost vode za piće«, a »Zagrepcane« »opasnosti za prirodni okoliš«.

Multipli test razlika između parova pokazao je da postoje značajne razlike u procjeni problema »zagađenost zraka« između ispitanika (a) zagrebačke, s jedne, i riječke i osječke regije, s druge strane, te (b) splitske i ostalih regija;

– u procjeni »opasnosti za prirodni okoliš« između ispitanika splitske regije i ostalih regija;

– u procjeni »iscrpljivanja prirodnih dobara« između ispitanika osječke regije, s jedne, i splitske i zagrebačke regije, s druge strane;

– u procjeni »zagađenosti vode za piće« između ispitanika osječke regije, s jedne, te ispitanika zagrebačke i riječke regije, s druge strane;

– u procjeni »zagađenosti rijeka, jezera i mora« između ispitanika osječke, s jedne, te zagrebačke i splitske regije, s druge strane;

– u procjeni klimatskih promjena« najveće značajne razlike su (a) kao i u prethodnom slučaju te (b) između ispitanika riječke i splitske regije;

– u procjeni »odumiranja šuma« značajne su razlike između ispitanika (a) zagrebačke regije, te osječke i riječke regije; (b) između ispitanika splitske i ostalih regija;

– u procjeni »smanjivanja obradivih površina« između ispitanika osječke regije i ispitanika ostalih regija.

6. S obzirom na socioprofesionalnu pripadnost, »zeleni«, a dijelom i ispitanici iz »državnih institucija«, relativno su najviše skloni probleme procjenjivati »zabrinjavajućima«, osim u slučaju »klimatskih promjena«, gdje prednjače ispitanici iz »kulture i umjetnosti« te »gomilanju opasnog otpada«, gdje su toj procjeni najskloniji ispitanici iz »državnih ustanova«.

U drugoj, trećoj i jedanaestoj varijabli »gospodarstvenici« su najmanje skloni procjenama da su problemi »zabrinjavajući«, a u prvoj varijabli »novinari«.

Relativno najveće razlike između parova skupina ispitanika pokazale su se multiplim testom razlika grupa:

– u procjeni »zagađenosti zraka« između »zelenih« i »novinara«;

– u procjeni »gomilanja opasnog otpada« između (a) »zelenih« i ostalih skupina (osim »državnih ustanova«); (b) između »državnih ustanova« i ostalih (osim »zelenih«);

– u procjeni »opasnosti za prirodni okoliš« između »zelenih« i »gospodarstvenika«;

– u procjeni »zagađenosti vode za piće« između »zelenih« i ostalih (osim »državnih ustanova«);

- u procjeni »zagađenosti rijeka, jezera i mora« između »znanosti« i »gospodarstvenika«,
 - u procjeni »klimatskih promjena« između »znanosti« i »zelenih«, s jedne, te »znanosti« i »kulture i umjetnosti«, s druge strane;
 - u procjeni »umiranja šuma« između »zelenih«, s jedne strane, te »gospodarstvenika«, »novinara« i »znanosti«, s druge strane;
 - u procjeni »gomilanja komunalnog otpada« između (a) »državnih ustanova« i »gospodarstvenika« te (b) između »zelenih«, s jedne strane, i »gospodarstvenika« i »novinara«, s druge strane;
 - u procjeni »smanjivanja obradivih površina« između »zelenih«, s jedne, i »gospodarstvenika«, »novinara« i »znanosti«, s druge strane.
- U pravilu, vidimo da su najčešći parovi razlika između »zelenih« i nekih drugih skupina ispitanika.

6.3. Stanje ekoloških problema za deset godina

Procjenjivanje perspektiva u zaštiti okoliša i općenito stanja okoliša – antropogenih i prirodnih struktura u globalnim razmjerima, ne ovisi samo o objektivnim pokazateljima stanja nego i o polazištima, pa i uvjerenjima od kojih pojedinac polazi. Pesimisti će svakako naglašavati opasnosti i njihovo značenje za okoliš, a optimisti mjere i mogućnosti koje čovjeku stoje na raspolaganju.

Dvije tendencije su sigurno prisutne u modernim društvima. Prva je da se poduzimaju – doduše često vrlo sporo, kao na primjer kod »ozonske rupe« (Roan, 1989) – napori u smanjivanju korištenja zagađujućih tehnologija, u pronalaženju zamjenskih materijala, u drugačijem ekonomiziranju s otpadom, ekološkoj edukaciji, izradi novih strategija razvoja itd., što zvuči optimistično. Činjenica je da danas razvijene zemlje počinju voditi, barem preko ekoloških režima, brigu o svom »socijalnom okolišu«, tj. o nerazvijenim i financijski zaduženim zemljama. Te mjere svakako nemaju jednoznačni karakter, ali su barem (spori) proces.

Druuga tendencija, koja se isto tako može okvalificirati kao nesporna činjenica, jest upozoravanje na pogoršanje globalnog stanja okoliša, o čemu svjedoče brojne i često aplikativno neproduktivne konferencije i skupovi. Na to stanje upozoravaju i ekološka udruženja u razvijenim zemljama koja se (kao »Greenpeace«) u poznavanju problema gotovo »ravnopravno nose« s velikim zagađivačima. U nas takvih snažnih udruženja još nema, iako su neke akcije pojedinih udruženja i uspješne.

Kao što smo prethodno pokazali kako ispitanici percipiraju pojedina područja razvoja Hrvatske za deset godina (*Tablica 1 i 2*), tako ćemo pokazati kako se procjenjuje stanje pojedinih ekoloških problema početkom idućeg stoljeća (*Tablica 6*).

Prvi pogled na *Tablicu 6* (procjena za deset godina) omogućuje nam općenitu konstataciju da većina ispitanika u bliskoj budućnosti očekuje opće pogoršanje stanja u svim navedenim područjima.

Najviše do jedne petine ispitanika (između 7.6% /klimatske promjene/ i /zagađenost hrane/ 23.2%) procjenjuje stanje početkom 21. stoljeća »boljim« ili »mnogo boljim« nego što je danas, oko jedne trećine (između 23.3% /komunalni otpad/ i /klimatske promjene/ 53.2%) procjenjuje ga »nepromijenjenim«, a nešto manje od 50% smatra da će stanje biti »lošije« ili »mnogo lošije« od današnjeg. Stanje će biti »najlošije« u

»gomilanju komunalnog otpada« (53.8%), »umiranju šuma« (51.9%), »iscrpljivanju prirodnih dobara« (50.6%) i »gomilanju opasnog otpada« (49.1%) itd. Niti jedna prosječna vrijednost ne prelazi brojku tri, što znači da se uglavnom procjenjuje pogoršanje stanja.

Kako protumačiti procjenu općeg pogoršanja stanja u Hrvatskoj početkom 21. stoljeća? Postoji više razina objašnjavanja. Barem na dvije razine može se ova procjena kontekstualno razumjeti. Jedno kontekstualno objašnjenje leži u sukladnosti ove procjene s procjenama tendencija u globalnim razmjerima, koje se kreću do teze o mogućnosti barem zadržavanja postojećeg stanja (ne-pogoršavanja) do teze o ubrzanom pogoršanju stanja okoliša na Zemlji. Zanimarimo li kvantifikacije, tada možemo shvatiti procjene ispitanika kao gotovo realne u kontekstu pogoršanja stanja okoliša u svijetu.

Druge kontekstualna razina jest razumijevanje problema u hrvatskim prilikama. Problemi druge naravi (prije svega razvojni), kao i dominiranje vrijednosti usmjerenih na materijalna dobra, održavanje barem minimalnog standarda preživljavanja, organiziranje i oživljavanje gospodarstva, obnove i izgradnje, postaju prioritetniji od problema zaštite okoliša, a kriteriji ponašanja u zaštiti okoliša mogu postati znatno labaviji. Tako se može jasno prepoznati diskrepancija između deklarativne strane ekoloških problema i stvarnog ekološkog ponašanja – od pojedinaca, privrednih subjekata do državnih i paradržavnih institucija. Okoliš bi mogao i nadalje biti u »minusu« u društvenom »saldo«, tim više što još uvijek postoji insuficijentnost pravne regulative i profilirane državne uloge u zaštiti okoliša u smislu preciznih prepoznatljivih kriterija ponašanja, a Hrvatska, nažalost, još uvijek »ne zna« što hoće niti »kako hoće«, što se potvrđuje činjenicom da nemamo ekološku strategiju.

Na razini aktera – različitih subjekata – u okviru našeg istraživanja pokazalo se da ne postoje izdiferencirani interesi i profilirano ekološko djelovanje, osobito između »gospodarstva«, »ekoloških grupa« i »državnih ustanova« (Cifrić i Kufrin, 1995) pa je u razvijanju tržišnog modela vrlo lako moguće da razliku u cijeni plaćaju prirodni resursi. To je osobito realno u današnjim »tržišnim« uvjetima, u kojima se radi povećanja dobiti i često lake zarade, ne poštuju mnogo ekološke posljedice. Uostalom, kao što se pokazalo, znatno je veći broj zagovornika tržišne orijentacije Hrvatske pri procjeni stanja pojedinih područja (u slijedećih deset godina), izrazio očekivanje da će se stanje u zaštiti okoliša pogoršati (*Tablica 3*).

Analiza varijance (F-testovi) i t-test za spol pokazali su postojanje statistički značajnih razlika među ispitanicima u percepciji stanja okoliša za deset godina na većini sociodemografskih varijabli (*Tablica 8*). Jedino se regionalna pripadnost nije pokazala kao značajno obilježje, što znači da ispitanici iz svih četiriju regija (Zagreb, Split, Rijeka i Osijek) podjednako procjenjuju (očekuju) pogoršanje stanja za deset godina.

1. Varijabla »spol« pokazala se (t-test) značajno diskriminatornom u procjeni ispitanika samo kod četiri problema. Muškarci se statistički značajno razlikuju od žena u procjenjivanju stanja time što pozitivnije procjenjuju buduće stanje.

2. Analiza varijance pokazala je statistički značajne razlike između dobnih skupina na svih jedanaest varijabli. Pri tome su utvrđene najveće relativne razlike između starijih ispitanika (kategorije: 46-55 i 56 i više godina) i mlađih skupina ispitanika (do 25 i 26-35 godina). Ova se razlika sustavno pokazala na svim varijablama, s time da su

najstariji (56 i više godina) relativno najviše skloni procjenjivanju stanja kao »bolje« i »mnogo bolje« nego što je danas, a najmlađa skupina (do 25 godina) relativno najmanje očekuje poboljšanje stanja. Za mladu generaciju bismo mogli reći da su pesimističniji i kritičniji prema očekivanju budućnosti nego starije generacije.

Tablica 8 – Razlike u procjeni stanja za deset godina (analiza varijance)

Broj Varijable	Spol t	Dob F	Standard F	Vjera F	Političke stranke F	Grupe F
1	3.18*	6.522**		4.765*	4.256*	3.556**
2	2.36*	4.773**	3.392*	3.007*	5.469*	4.285**
3		7.300**	5.036**	3.425*	4.297*	6.401**
4		5.532*	4.143*	3.444*	5.000*	3.786**
5		4.763*	2.813	3.911*	2.975	2.504
6		7.567**	3.608*	3.573*	4.470*	2.777*
7	2.34*	7.095**		2.572	3.007	3.820*
8		4.046*			2.978	
9	2.57*	8.954**		3.510*	3.492	
10		7.708**		2.522		3.324*
11		5.710				3.587**

(P < 0.05; * = P < 0.01; ** = P < 0.001)

3. S obzirom na ispitanikovu samoprocjenu standarda života svoje obitelji, značajne su se razlike pokazale na pet varijabli. Ispitanici koji procjenjuju svoje uvjete »natprosječnim«, a osobito da »žive mnogo bolje od drugih«, najviše očekuju poboljšanje stanja, dok su ispitanici koji »žive daleko lošije od drugih« relativno najveći pesimisti. Takav odnos je u svih šest problema u kojima su razlike značajne. Na nekim varijablama pojedinih kategorija »standarda« utvrđene su i statistički značajne razlike između parova skupina: ispitanika koji »žive ispodprosječno« i kategorija ispitanika koji »žive kao i većina drugih« te »natprosječno«. Kod varijabli br. 3 i br. 6 značajno se razlikuje skupina ispitanika koji žive »ispodprosječno« i od onih koji »žive mnogo bolje od drugih«. Iz ovih rezultata slijedi i zaključak da s porastom standarda života raste i relativno pozitivnija percepcija (očekivanje) stanja okoliša za deset godina, i obratno što je niži standard života, to je razmjerno veće pesimistično procjenjivanje stanja.

4. S obzirom na samoprocjenu osobnog odnosa prema vjeri, razlike su značajne na devet varijabli. »Uvjereni vjernici« su relativno najveći optimisti, tj. očekuju poboljšanje stanja, dok su »uvjereni protivnici vjere i crkve« relativno najviše skloni pogoršanju stanja okoliša u budućnosti u svim navedenim ekološkim problemima. Najveće su razlike u procjenjivanju (očekivanju) budućeg stanja utvrđene između parova kategorija ispitanika koji sebe smatraju »uvjerenim vjernicima« i kategorije ispitanika koji smatraju da »nisu vjernici, ali nisu niti protivnici vjere i crkve« (var. br.: 1, 2, 4, 5, i 9). Na drugim varijablama nisu dobiveni parovi značajnih razlika. Naš je zaključak: vjernički optimizam i ne-vjernički pesimizam.

5. Osim na desetoj i jedanaestoj varijabli, na svim drugim varijablama »odnos prema političkim strankama« pokazao se statistički značajan u procjenjivanju stanja okoliša za deset godina. Pri tome se pokazalo da su »članovi neke stranke« relativno najveći optimisti, a politički »nezainteresirani« relativno najveći pesimisti. Najveće razlike na pojedinim varijablama pokazale su se između »članova« i »nezainteresiranih« (var. br.: 3, 4, 5, i 6) te između »simpatizera« neke stranke i »nezainteresiranih« (var. br: 1 i 2). Na ostalim varijablama nisu utvrđeni parovi takvih razlika.

6. U procjeni budućeg stanja »zagađenosti hrane«, »klimatskih promjena«, »umiranju šuma«, »gomilanju komunalnog otpada« i »smanjivanju obradivih površina« razmjerno najveći optimizam pokazuju »gospodarstvenici«, a razmjerno najveći pesimizam ispitanici iz »kulture i umjetnosti« i »novinari«. Kod procjene »opasnosti za prirodni okoliš«, »iscrpljivanju prirodnih dobara«, »zagađenosti vode za piće« i »zagađenosti rijeka, jezera i mora« razmjerno najveći optimisti su ispitanici iz »državnih ustanova«, a razmjerno najveći pesimisti također su ispitanici iz »kulture i umjetnosti« te »novinari«. »Zeleni« su razmjerno najveći optimisti u procjeni stanja »gomilanja opasnog otpada«, a »znanstvenici« u procjeni stanja »zagađenosti zraka«. I dok se tako optimisti iz različitih socioprofesionalnih skupina prepoznaju samo na pojedinim sadržajima, ispitanici iz »kulture i umjetnosti« i »novinari« ostaju pesimisti u svim percipiranim ekološkim problemima bez obzira na njihov sadržaj.

Analiza multiplim testom razlika grupa također je utvrdila i statistički značajne razlike između pojedinih parova skupina ispitanika na pojedinim varijablama (osim var. 5, 6 i 8).

– u procjeni stanja »zagađenosti zraka« značajno se razlikuje skupina »kultura i umjetnost« od skupina »zeleni«, »državne ustanove«, »znanstvenici« i »gospodarstvenici«;

– u procjeni stanja »gomilanja opasnog otpada« razlikuju se ispitanici iz (a) »kulture i umjetnosti«, s jedne, i »državne ustanove«, »zeleni« i »gospodarstvenici«, s druge strane; (b) zatim »novinari« u odnosu prema skupinama »državne ustanove«, »zeleni« i »gospodarstvenici«;

– u procjeni »opasnosti za prirodni okoliš« značajno se razlikuju: (a) »kultura i umjetnost« nasuprot »zelenih«, »državnih ustanova«, »znanosti« i »gospodarstvenika«; (b) »novinari« nasuprot »državnih ustanova« i »gospodarstvenika«;

– u procjeni stanja »iscrpljenosti prirodnih dobara« razlikuju se: (a) »kultura i umjetnost« nasuprot »obrazovanju« i »državnim ustanovama«; (b) »novinari« nasuprot »državnim ustanovama«;

– u procjeni »zagađenosti hrane« najveće su razlike između: (a) »novinara« nasuprot »gospodarstvenika«, »zelenih« i »obrazovanja«; (b) »kulture i umjetnosti« i »gospodarstvenika«;

– u procjeni stanja »gomilanja komunalnog otpada« najveće su razlike između »novinara« i »gospodarstvenika«;

– u procjeni »smanjivanja obradivih površina« najveće su razlike između: (a) »kulture i umjetnosti« nasuprot »obrazovanja« i »gospodarstvenika«; (b) »novinara« i »obrazovanja«.

7. ZAKLJUČAK

Rezultati empirijskog istraživanja omogućuju nam nekoliko konkretnih zaključaka. Svjesni smo da pritom treba imati na umu dvije vrlo važne napomene. Prvo, tranzicija sama po sebi, kao transformacija cjelokupnog socijalnog sustava, izaziva niz nepredvidljivih i nepoželjnih posljedica, pa je u takvom stanju promjena teško očekivati rezultate validne dulje vrijeme. No rezultati nam ovdje nisu bitni kao kvantifikacija stanja u nekoj projiciranoj budućnosti, već kao izraz današnjeg razmišljanja ispitanika i različitih socioprofesionalnih skupina. Za niz pojava se, naime, teško može znati kakvim tempom će se odvijati i na koje zapreke će nailaziti. Drugo, rat i njegove su posljedice pogoršale socijalno stanje pučanstva, pa je teško ne očekivati od većine ispitanika optimističku procjenu ili barem očekivanje boljitka za ispitivano razdoblje od deset godina. Bilo bi gotovo tragično da smo dobili drukčije rezultate, naime takve koji bi svjedočili o stanju apatije i raspoloženju bezizlaznosti.

1. Opći pregled mišljenja ispitanika (Tablica 1) – njihovih procjena stanja razvoja za deset godina – o osam područja društvenog života (»političkom«, »gospodarskom«, »znanstvenom i tehnološkom«, »zaštiti okoliša«, »kvaliteti života«, »obrazovanju«, »kulturi i umjetnosti« i »međunarodnim odnosima«) pokazuje da većina ispitanika očekuje promjenu stanja, i to na bolje. Preko 70% ispitanika smatra da će stanje biti »bolje« ili »mnogo bolje nego danas« u »političkom« i »gospodarskom« području, »kvaliteti života« i »međunarodnim odnosima«. U svim drugim područjima tako misli između 50% i 70% ispitanika.

Razmjerno visok postotak ispitanika – između 19% i 36% smatra da se stanje neće promijeniti. Nazvali smo ih »suzdržljivi«, iako se vjerojatno radi o ispitanicima koji smatraju da nemaju neke veće šanse za osobne perspektive pa ih ne očekuju niti u pojedinim područjima.

Znatno je manje »pesimista«, tj. onih koji smatraju da će se stanje za deset godina pogoršati, ali ako se uzmu u obzir i oni koji smatraju da će stanja ostati nepromijenjeno, onda to za neka područja može biti i zabrinjavajuće. Takvih je ispitanika na primjer za »kulturu i umjetnost« oko 45%, za »obrazovanje« oko 43%, za »zaštitu okoliša« i »znanstveni i tehnološki razvoj« oko 40%. Kao što »optimizam« može proizlaziti iz razmišljanja da »ne može biti gore«, tako i »pesimizam« može proizlaziti iz stava »ne vidi se blisko rješenje«.

2. Analiza varijance i drugi testovi pokazali su kakav je odnos ispitanika, s obzirom na njihova obilježja, prema očekivanju razvoja na pojedinim područjima za deset godina (Tablica 2). Utvrđeni su parovi skupina u pojedinim obilježjima koji se međusobno značajno razlikuju na pojedinim procjenjivanim područjima. Naša općenita ocjena nalaza analize jest sljedeća: iz analize ovih rezultata proizlazi da su očekivanju promjena na bolje za Hrvatsku u pojedinim područjima razmjerno skloniji »muškarci«, ispitanici iz dobne skupine »46 – 55« godina, »vjernici«, oni koji žive »iznadprosječno« i »mnogo bolje od drugih«, politički »simpatizeri«, a od socioprofesionalnih grupa »zeleni«, te djelatnici »državnih ustanova«, »znanosti« i »obrazovanja«.

3. Uspoređujući odgovore ispitanika o primjerenosti jednog od »modela« razvoja (»tržišni«, »etatistički«, »socijalno-tržišni«) razvoju zaštite okoliša s odgovorima ispitanika o procjeni stanja u zaštiti okoliša za deset godina, nisu utvđene statistički značajne razlike (a time niti potencijalne povezanosti) između bilo kojeg »modela« razvoja i očekivanog stanja u zaštiti okoliša za deset godina. Stanje u zaštiti okoliša procjenjuje se neovisno o preferiranju nekog »modela« globalnog razvoja Hrvatske, s

tim da najveći postotak ispitanika očekuje promjenu stanja na »bolje« ili »mnogo bolje« nego što je danas. Utvrdili smo da znatno veći postotak ispitanika »tržišne orijentacije« u području zaštite okoliša očekuje stanje lošije nego što je danas (Tablica 3).

4. Ispitanici procjenjuju da je zagađenost okoliša u drugim zemljama »veća« nego u Hrvatskoj (Tablica 4 i 5). Tako ih 55% smatra da je u zapadnoeuropskim, a 54% u bivšim socijalističkim zemljama, zagađenje »veće« nego u Hrvatskoj. U bivšim socijalističkim zemljama »jednaka« je zagađenost kao i u Hrvatskoj, smatra 28% ispitanika, a da je »jednaka« kao u zapadnoeuropskim zemljama, smatra svega 15% ispitanika. Gotovo trećina ispitanika (28%) drži da je zagađenost u zapadnim zemljama manja nego u Hrvatskoj, a svega 5% to misli za bivše socijalističke zemlje. Okoliš je u Hrvatskoj, po mišljenju ispitanika, u boljem stanju nego u obje skupine zemalja.

5. Ispitanici su procjenjivali i jedanaest ekoloških problema, njihovu urgentnost i problematičnost danas i za deset godina (Tablica 6).

Relativno mali postotak ispitanika procjenjuje stanje kao »malo« ili »veoma malo zabrinjavajuće«. »Veoma zabrinjavajućim« probleme ocjenjuje većina ispitanika. Najmanje ispitanika takvim procjenjuje »klimatske promjene« – 27.9%, »zagađivanje zraka« – 39%, »zagađivanje pitke vode« – 41% i »smanjivanje obradivih površina« – 46%, dok između 50% i 70% (»komunalni otpad«) ispitanika procjenjuje da su svi ostali problemi »veoma zabrinjavajući«. S obzirom na sociodemografska obilježja (Tablica 7), pokazale su se značajne razlike među ispitanicima. (Držimo da može biti važno za praktičku ekološku politiku značajno razlikovanje ispitanika prema »standardu«, »odnosu prema političkim strankama« i »socioprofesionalna pripadnost«)

Procjenjujući stanje pojedinih ekoloških problema za deset godina, opći je zaključak da ispitanici očekuju pogoršanje stanja (između 40% i 50% ispitanika). Oko jedne trećine ih ne očekuje promjenu današnjeg stanja, a tek između 7% i 23% ispitanika očekuje da će stanje za deset godina biti bolje. Dobivene značajne razlike na pojedinim problemima s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika (Tablica 8), osobito »dob«, »odnos prema vjeri«, »odnos prema političkim strankama« i »socioprofesionalna pripadnost«, mogu imati važne konotacije kako za oblikovanje »ekoloških interesa« tako i za eventualne »ekološke konflikte« koji se izražavaju kao sukob interesa aktera, a time nastaju i socijalni konflikti.

Većina ispitanika današnje stanje okoliša procjenjuje »veoma zabrinjavajućim«, a u bliskoj budućnosti očekuje pogoršanje stanja. To svakako otvara i pitanje poboljšanja institucionalne, organizacijske i pravne spremnosti Hrvatske za racionalniju ekološku politiku, osobito danas, u kontekstu pretvorbe.

6. Iz rezultata istraživanja (1) percepcije razvoja (očekivanja promjena) po pojedinim područjima i (2) percepcije stanja okoliša (očekivanja promjena) po pojedinim problemima, možemo slobodno zaključiti da je više optimizma izraženo u očekivanju promjena nabolje u pogledu (stanja) razvoja nego u pogledu (stanja) okoliša: u razvoju se očekuju uglavnom promjene nabolje a u okolišu nagore.

* * *

Ako bismo u jednoj rečenici saželi našu analizu, tada bi ona mogla glasiti: optimizam u očekivanju razvojnog prosperiteta uz upozorenje na opće pogoršanje stanja u okolišu. Optimizam je donekle razumljiv s obzirom na sadašnje stanje u Hrvatskoj u

odnosu na Europu, ali pesimizam o budućnosti okoliša ostaje nam pomalo zagonetan. Jer, ako se u razvoju očekuje boljitak, zašto ne i u području okoliša? Ima li to veze s stanjem organiziranosti države, preferiranjem isključivo profita, našim općim nemarom itd, teško je reći. Može se postaviti i pitanje za raspravu: jesu li utvrđene statistički značajne razlike između skupina ispitanika (na pojedinim procjenjivanim područjima razvoja i okoliša) uistinu relevantne za postavljanje pitanja o ishodištima potencijalnih konflikata u raspravama o razvoju i okolišu u Hrvatskoj?

LITERATURA:

- Altwater, E. (1992). *Der Preis des Wohlstands*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Bayer, J. (1993). *Der Schock der Freiheit*. Ungarn auf dem Weg in die Demokratie. Frankfurt: Suhrkamp.
- Bjelac, B. (1992). Današnje ekološke prijetnje opstanku. *Socijalna ekologija*, 1(4):501-511.
- Cifrić, I. i Čulig, B. (1987). *Ekološka svijest mladih*. Zagreb: CDD i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Cifrić, I. (1988). Percepcija prirode i energije u ruralnim sredinama. *Čovjek i životna sredina*, 13(5-6):33-34.
- Cifrić, I. (1989). Mišljenja o zagađivanju danas i sutra. *Pogledi*, 19(1):241-253.
- Cifrić, I. (1990). *Ekološka adaptacija i socijalna pobuna*. Zagreb: Radničke novine.
- Cifrić, I. i Kufrin, K. (1995). *A Relation Toward the Environment and Socioenvironmental Interests*. (rukopis).
- Deppe, R. (1991). *Demokratischer Umbruch in Osteuropa*. Frankfurt: Suhrkamp.
- FEE /Friends of the Earth Europe/. (1995). *Towards Sustainable Europe. /The Study/*. Nottingham: Russell.
- *** (1994). *Guidelines on Integrated Environmental Management in Countries in Transition*. New York: United Nations.
- Lipietz, A. (1993). *Berlin, Bagdad, Rio. Das 21. Jahrhundert hat begonnen*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- *** (1992). *Nacionalni izvještaj o okolišu i razvitku*. Zagreb: Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i stambeno-komunalne djelatnosti RH.
- Nissen, S. (1992). *Modernisierung nach dem Sozialismus*. Marburg: Metropolis Verlag.
- *** (1994). *Program djelovanja u zaštiti okoliša za Srednju i Istočnu Europu* (Hrvatski prijevod). Budimpešta REC.
- Roan, S.L. (1989). *Ozone Crisis*. New York: Willey and Sons.
- Weiss, M. (1995). Zaštita okoliša i privatizacija u Hrvatskoj. *Gospodarstvo i okoliš*, 3(3):17-18.

DEVELOPMENT AND ENVIRONMENTAL PROTECTION IN CROATIA - THE ASSESSMENT OF SITUATION AND THE EXPECTATIONS

Ivan Cifrić
Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

An empirical research has been conducted (autumn 1994) on a sample of 682 respondents, representatives of various socioprofessional groups, in Osijek, Rijeka, Split and Zagreb. Research focused on the situation "in the field" of politics, economy, science and technology, environmental protection, quality of living, education, culture and arts, and international relations.

Over 50% of respondents think that the situation in the regions mentioned would be "better" or "considerably better" in next ten years. This kind of situation is expected more by men, believers, those who sympathise with some political party, those with living standards "above average" and "much better" than that of others, examinees of age "46-55", as well as government agencies officials, and those working in science and education institutions.

Between 19% and 36% of examinees, depending on the "region", think that this situation would not change. Regarding the future state of environment, no difference have been established among respondents accepting different development models ("market", "etatistic" or "social-market"). Although, those who accept market model expect that future situation in environmental protection will become even worse.

Most of the respondents perceive nowadays environmental problems as very serious. While respondents express pessimism regarding the environmental protection improvement in next ten years, they also express optimism regarding general development of Croatia.

Key words: Croatia, development, environmental protection, transition

DIE ENTWICKLUNG UND DIE UMWELT IN KROATIEN - EINSCHÄTZUNG DER SITUATION UND ERWARTUNGEN

Ivan Cifrić
Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Es wurde eine empirische Forschung der verschiedenen sozioprofessionellen Gruppen durchgeführt die den Zustand im "Bereich" der Politik, der Wirtschaft, der Wissenschaft und Technologie, der Ökologie, der Lebensqualität, der Ausbildung, der Kultur und der Kunst, und den internationalen Beziehungen auf einem Quotenmuster von 682 Prüflinge im Bereich der größten Städte - Osijek, Rijeka, Split und Zagreb befragte (Herbst 1994).

Über 50% der Prüflinge dachten der Zustand werde in den obergenannten Bereiche "besser" oder "merklich besser". Den "Männer", den "Glaubigen", den "politischen Sympathisanten", die "Grünen", und die Prüflinge des Lebensalters von "46-55", die in der "Staatsinstitutionen" berufstätigt und die "überdurchschnittlich" oder "viel besser als die anderen" leben erwarteten relativ mehr diesen Zustand. Zwischen 19% und 36% der Prüflinge (es hängt von dem "Bereich") dachten dass der Zustand nicht verändert werden wird.

Ohne Rücksichtig auf die Annahme des "Entwicklungsmodells" ("markt-", "etatistisch" oder "sozial-market") unterscheiden sich die Prüflinge in den Erwartungen bezüglich der Situation im Umweltschutz nach zehn Jahre nicht. Doch, eine grössere Zahl der Anhänger vom Marktmodell erwarten nach zehn Jahre eine Verschlechterung der Situation im Umwelt.

Die Mehrheit der Prüflinge betrachten heutige ökologische Probleme als (urgente) sehr besorgniserregende, aber sie erwarten in nächsten zehn Jahre keine Verbesserung, doch eine Verschlechterung der Situation im Umwelt.

Es gibt mehr Optimismus in der Erwartung von der Entwicklung, aber auch mehr Pessimismus in der Erwartung der Verbesserung der ökologischen Umstände.

Grundausrücke: Entwicklung, Kroatien, Transition, Umweltschutz